Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce

Cilt 10: Arap Dünyasında Çağdaş Müslüman Düşüncesi

Editör: **Lütfi Sunar**

YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Düşünce Tarihi Serisi

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce

Cilt 10 : Arap Dünyasında Çağdaş Müslüman Düşüncesi

Editör : Lütfi Sunar

Yayın No : 35-2

ISBN : 978-975-17-5448-6

1. Basım, 2023

Tasarım : Seyfullah Bayram

Baskı ve Cilt : Özel Ofset Basın Yayın
Matbaacılar Sanayi Sitesi 1514 Sk. No: 6, Yenimahalle/Ankara
Tel: 0312 395 06 08

© 2023, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları

Bu eserin bütün hakları Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na aittir. Başkanlığın yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Kütüphane Bilgi Kartı

Sunar, Lütfi. Ed.

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce (Cilt 10: Arap Dünyasında Çağdaş Müslüman Düşüncesi)

1. Basım: xii + 428 Sayfa

ISBN: 978-975-17-5448-6

1. Çağdaş Düşünce, 2. İslam Dünyası, 3. Arap Düşüncesi

İbâdîlik Mezhebinin Kadim Yurdu Umman'ın Modern Dönüşümünün İki Mimarı: Sultan Kabus ve Müftü el-Halîlî

Kadir Gömbeyaz & Ahmet Faruk Göksün

Giriş

Arap Yarımadası'nın güneydoğu ucunda yer alan Müslüman-Arap ülkesi Umman -Arapça aslına uygun bir söyleyişle aslında Umân- diğer Arap ve Müslüman ülkelerden farklı, kendine özgü birtakım hususiyetlere sahip bir ülkedir. Henüz Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemde gönderdiği mektubuyla İslam'ı kabul etmiş ve böylece o günden bu yana İslam diyarı olan bu bölge, İslam'ın ilk asrında ortaya çıkan İbâdîlik mezhebinin sığındığı ve merkez coğrafyadan uzak olması hasebiyle de varlığını günümüze değin sürdürdüğü bir yer olmuştur. Sünnilik ve Şiilik dışında farklı bir mezhebî aidiyeti ifade eden İbâdîlik, Kuzey Afrika ve Doğu Afrika'nın bazı kısımlarında azınlık bir şekilde varlığını sürdürürken Umman'da ise gerek halk tabanında gerekse de yönetimde baskın unsur olmuş, böylece İbâdîlik mezhebinin etkin olduğu tek İslam ülkesi olmuştur. Öte yandan Umman, Arap Yarımadası'nın geri kalan kısmının aksine Osmanlı yönetimine girmemiş bir ülkedir. Diplomatik ilişkiler ve yardımlaşmalar şeklinde bir ilişki içerisinde olsa da Osmanlı yönetiminin hakimiyeti bu bölgeye erişmemiştir. Osmanlı'ya tabiiyetten dolayı Birinci Dünya Savaşı'na katılan diğer Arap ülkelerinden farklı olarak

Umman, Birinci Dünya Savaşı'na girmemesi sebebiyle savaş sonrasında diğer birçok Arap ülkesinde yaşanan hanedan ya da rejim değişikliğini yaşamamıştır. Bu durum Umman'da iki yüz elli yıldır aynı hanedan ve saltanat rejiminin mevcudiyeti sonucunu doğurmuştur.

1970'te babasına karşı gerçekleştirdiği darbe ile başa gelen ve kısa sürede ülke içindeki Umman ve Maskat şeklindeki iki başlılığı kendi sultanlığı altında birleştiren Sultan Kabus, 2020 yılında vefat edinceye dek ülkede önemli reformlar gerçekleştirmiş, özellikle izlediği tarafsızlık politikası ile Umman'ı, bölgede her ülke ile görüşebilen, bu yönüyle bölgenin problemli meselelerinde *arabuluculuk* rolü üstlenen ve güven duyulan bir ülke haline getirmiştir. Ülkedeki farklı etnik ve dinî kimlikleri gözeterek İbâdîliği devlet yönetiminin belirleyici kimliği olarak belirlemekten kaçınan ve kendisini bir din devleti yerine modern bir devlet olarak niteleyen Umman Sultanlığı'nın kendi içine kapanık, silik bir ülke olmaktan çıkıp bölge için önemli bir güce dönüşmesinde özellikle son elli yılına damga vuran sultanı (Sultan Kabus b. Saîd) ile duruşu, görüşleri ve faaliyetleriyle tüm İslam dünyasının saygısını kazanmış genel müftüsünün (Ahmed el-Halîlî) rolü büyüktür. İşte bu yazı modern Umman Sultanlığı'nı bu iki figür üzerinden okuma çabasıdır.

Coğrafi ve Demografik Olarak Umman

Hicaz Yarımadası'nın alt kısmında yer alan Umman; karadan Suudi Arabistan, Yemen ve Birleşik Arap Emirlikleri ile denizden de İran ve Pakistan ile komşudur. Ülkenin bir tarafı denizle (Umman Denizi) bir tarafı da çölle (er-Rub'u'l-Hâlî) kaplı olup ayrıca içerisinde zorlu sıradağlar bulunmaktadır. Deniz tarafında muson iklimi görüldüğünden bu kısımlar yaz aylarında bolca yağış alabilmektedir. Böylece ülkede farklı iklimler etkili olabilmekte, liman ticareti, balıkçılık ve tarım gibi uğraşlar yapılabilmektedir. Ülkede nispeten geç bir dönemde keşfedilen (1962) ve ihracatına başlanan (1967'den itibaren) petrol, diğer Arap ülkelerindekine kıyasla yüksek kalitede olmasa da önemli bir gelir kaynağı konumundadır. Buna daha sonraları bulunan doğal gaz rezervi de eklenmiştir.

Umman'ın 2017 itibarıyla nüfusu yaklaşık 4,5 milyon olup bunun yüzde 55'i Ummanlı, yüzde 45'i ise Asya ülkelerinden gelen yabancılardan oluşmaktadır. Yabancı nüfusun büyük bir oranı ülkede hizmet sektöründe çalışmak için gelmiştir. Umman vatandaşlığı hakkı kazanamayan bu işçi kesimin ülkede gayrimenkul satın alma hakları bulunmamakta, ayrıca belli bir müddet sonra (yaklaşık on beş yıl) ülkeyi terk etme mecburiyetleri bulunmaktadır. Eğitimli kesimden olan yabancılara ise vatandaşlık verilerek ülkede ikametlerine izin verilmektedir. Başkenti bir liman şehri olan Maskat olup nüfusu 1,5 milyon civarındadır. Maskat, resmî başkent vasfı taşırken iç bölgelerde bulunan Nizvâ kenti manevi ve kültürel başkent olarak kabul görmektedir. Ülkede Urduca, Hintçe, Bengalce gibi diller; İslam, Hristiyanlık, Bahailik ve Hinduizm gibi dinler; Sünnilik, İbâdîlik ve Şiilik gibi mezhepler bulunmaktadır.

Tarihsel Süreçte Umman

Yerleşim tarihi M.Ö. 3000'li yıllara kadar uzanan Umman'ın adını nereden aldığına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri "buraya gelen ilk Arap yerleşimci olduğu rivayet edilen Umân b. Kahtân'dan kaynaklandığı" şeklindedir (Bilge, 2012, s. 141). Milattan sonra 1. yüzyıldan itibaren uzun yıllar Pers kontrolünde kalan Umman, Yemen'den büyük göçler almış, ülkenin büyük kabileleri bu göçler ile buraya gelmiştir. Hz. Peygamber'in mektubu ile 8/630 yılında savaşsız olarak İslam'a giren Umman o günden sonra Müslüman olarak kalmıştır. Emeviler döneminde yönetimin takibatından uzaklaşmak için özellikle Umman'lı Ezd kabilesine mensup İbâdîler, Basra'dan bölgeye gelerek Umman'ı İbâdîliğin sığınağı ve yurdu haline getirmişlerdir. Hatta 750 yılında Umman'da ilk İbâdî imameti kurulmuş, bu imamet kısa süre sonra Abbasîler tarafından yıkılmasına rağmen bu tarihten sonra İbâdîlik Umman'da hâkim renk olarak kalmaya devam etmiştir. Çok geçmeden Umman'da yeni bir İbâdî imameti kurulmuş (794) ve bu imamet uzun yıllar Umman'a hâkim olmuştur. Bu imamet dönemi zaman zaman Abbasî, Karmatî ve Büveyhî işgalleri ile kesintiye uğrasa da özellikle Umman'ın iç kesimlerinde yaşamaya devam etmiştir.

Ummanlı tarihçilerin karanlık dönem olarak nitelendirdikleri beş asırlık Nebhânî hakimiyeti 1154 yılında başlamış ve 1624 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem, hakkında çok bilginin bulunmaması yanında İbâdî imametine yönelik baskılar sebebiyle bu şekilde nitelendirilmektedir. Tabii ki beş asır gibi uzun bir müddeti kapsayan bir dönem için toptancı konuşmak yanlış olur. Ancak yeterli çalışma bulunmaması bu dönem hakkında detaylı değerlendirmeler yapmayı engellemektedir. Sahil şeridinde egemen olan Nebhânîler ile iç bölgelerde hakimiyet kuran imamet rejimi arasında yaşanan çekişmelere sahne olan bu dönemin en önemli olayı hiç şüphesiz Portekiz işgali olmuştur. Coğrafi keşiflerin akabinde bölgede gücünü artıran Portekiz, Umman'ın sahil bölgelerini işgal etmiştir. Bu süreçte Hicaz bölgesine hâkim olan Osmanlı sultanı Yavuz Selim, Portekizliler ile mücadele etmesi için donanma kurulmasını emretmiş, bu donanma bazı bölgeleri işgalden kurtarsa da ülkenin bir kısmı işgal altında kalmaya devam etmiştir.

Ülkedeki parçalanmışlık ve işgalden muzdarip olan İbâdî ulema toplanarak İbâdî imametine dayalı Yarubî devletinin (1624-1744) kurulmasına öncülük etmiş ve bu devlet sayesinde Umman tekrar birlik olarak ülkedeki işgale son vermiştir. İbâdîler tarafından İbâdî imametinin yaşandığı en güçlü dönemlerden biri olarak gösterilen bu süreç çok uzun vadeli olmamış ve yaklaşık yüz yıl sonra ülkede tekrar karışıklıklar baş göstermiştir.

Yarubîler döneminin valilerinden birisi olan Ahmed b. Said bu kargaşa döneminde ülkeyi tek bayrak altında toplamayı başarmıştır. Böylece Bûsaîdî Hanedanı'nın kurucusu olan İmam Ahmed ile günümüze kadar devam edecek olan Bûsaîdî yönetimi başlamıştır. İlk başta İbâdîler tarafından biat alarak başa geçen Ahmed b. Saîd'in soyundan gelenler bu durumu önemsememiş ve imamete dayalı olarak kurulan devlet saltanata dayalı olarak devam etmiştir. Bu devlet döneminde donanmasını güçlendiren Umman ayrıca Afrika kıtasında bazı bölgelerde hakimiyet kurmuştur. Özellikle 1806-1856 yıllarında hüküm süren Sultan Saîd b. Sultan döneminde Umman; Doğu Afrika kıyıları, Zengibar, Komor adaları ve Körfez'de bulunan birçok adada hakimiyet tesis etmiştir. Onun ölümü ile devlet iki oğlu arasında Umman ve Zengibar merkezli olarak paylaşılmıştır.

Bu devlet döneminde bölgede İngiliz etkisi hissedilmeye başlanmış ve İngiltere ile sıkı ilişkiler kurulmuştur. Özellikle İbâdî imamet devleti kurmak üzere yönetimi ele geçirmeye yönelik teşebbüsler hep İngiliz yardımlarıyla engellenmiş ve bu durum Maskat merkezli sultanlığı İngilizlere daha çok bağlı hale getirmiştir. Umman'da İbâdî imametini kurmaya yönelik son deneme 1913 yılında gerçekleşmiş ve Umman'ın en etkin âlimlerinden Nureddin es-Sâlimî'nin liderlik ettiği bu hareket Sâlim b. Raşid'e imam olarak biat edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ülkenin tamamına egemen olamayan imamet, saltanat rejimi ile barış antlaşması imzalamış ve bunun sonucunda ülke Umman (İç bölgeler)-Maskat (Sahil kesimi) olarak ikiye ayrılmıştır. İki rejim arasındaki çatışmalar Umman'da petrol bulunmasıyla iç savaşa dönüşmüş ve Cebel-i Ahdar Savaşı olarak Umman tarihine geçen bu savaş İngiliz destekli sultanlık kuvvetlerinin kesin zaferiyle sonuçlanmıştır (1959). Son imam olan İmam Galib b. Ali ise ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Henüz iç savaştan çıkmış Umman'ın batı kesimindeki Zufar vilayetinde yeni bir isyan patlak vermiş ve kısa sürede büyüyerek ülkeyi tehdit eder hale gelmiştir. Komşu Yemen'de yaşanan devrimden etkilenerek Marksist ideolojiyi benimseyen Zufar'daki hareket SSCB ve Çin tarafından desteklenmiştir. Bunun karşısında Maskat yönetimi de ABD ve İngiltere tarafından destek görmüştür. İşte bu şartlar altında Sultan Kabus 1970 yılında gerçekleştirdiği kansız bir darbe ile babasını devirerek tahta geçmiştir. Zufar isyanı onun hem askerî hem sosyal politikaları sayesinde çözülmüştür. 2020 yılında hayatını kaybedene kadar tahtta kalan Sultan Kabus, Umman'da "Kutlu Reform" (النهضة المباركة) olarak bilinen dönemi başlatarak ülkede büyük bir kalkınma ve gelişmeye öncülük etmiştir (Göksün, 2022, ss. 8-19).

İbâdîliğin Kadim Yurdu Olarak Umman

İbâdîlik, Halife Ali b. Ebî Tâlib ile Şam Valisi Muâviye b. Ebî Süfyan arasında cereyan eden Sıffîn Savaşı esnasında meselenin çözümü için iki ordu tarafından varılan hakeme gitme (*tahkim*) kararını Kur'an'a

aykırı bir uygulama görerek Hz. Ali'nin ordusunu terk eden Muhakkime-i Ûlâ, daha sonraları kaynaklarda yaygın olarak kullanılan şekliyle Hâricîler (Havâric), adı verilen grubun içerisinden ortaya çıkmış bir mezheptir. Mezhebin gerek itikadî gerekse de amelî görüşlerinin dayandığı temel kurucu şahsiyet, ehl-i sünnet tarafından da saygı duyulan ve Tâbiîn'den kabul edilen Câbir b. Zeyd (ö. 93/711-12) olsa da mezhep, fikirlerinin bilinir olmasında ve yayılmasında sahnede daha çok görünen davetçisi Abdullah b. İbâd'ın adıyla anılmıştır. Irak, özellikle de Basra merkezli doğan ve burada meskûn durumda olan İbâdîler, Emeviler döneminde varlıklarını sürdürme noktasında hissettikleri tehlike ve tehdidi, o dönemdeki liderleri Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme'nin (ö. 145/762) etrafındaki talebelerinden oluşturduğu ve *hameletü'l-ilm* olarak isimlendirilen davetçiler sayesinde merkez İslam coğrafyası dışında kalan yerlere açılmak suretiyle aşmaya çalışmışlardır. Bu sayede hem Kuzey Afrika'da yüz yılı aşkın süre hüküm süren Rüstemîler Devleti'ni hem de Umman'da dönem dönem gerek imamet gerekse de saltanat şeklinde devlet veya devletçikler kurabilmişlerdir. Merkezin dışında taşraya açılma stratejisi İbâdîliğin günümüze ulaşan bir mezhep olmasının en temel etmeni olmuştur.

İbâdîler, devlet başkanlığı yani "imâmet" meselesinde kendilerine özgü görüş ve yaklaşıma sahip bir gruptur. Onlar imameti Allah ve Resulü tarafından atanmış Hz. Ali ve soyundan gelen imamlara ait olduğunu söyleyen Şia ile Kureyş'e ait bir hak olarak gören ehl-i sünnete muhalefet etmiş, imametin hangi kabileden veya etnik gruptan olduğuna bakılmaksızın, toplumun onayını (bey'at) almayı başaran kişiye ait olduğunu savunmuştur. Gelişmiş bir imamet teorisine sahip olan İbâdîler, Müslümanların yaşadığı dönemdeki şartlara göre zuhur, kitmân, difa ve şira şeklinde dört imamet yöntemi belirleyerek bunların her biri için farklı hükümler vazetmişlerdir. İmam olarak belirlenen kişi eğer üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmez ise azledilmesi gerekir. Görevinin gereğini yerine getirdiği müddetçe kendisine itaat şarttır. Bu kişinin vefatından sonra yerine geçecek kişi hem ulema ve toplumun ileri gelen kişilerinin oluşturacağı heyetin (şûra) kararı ve

hem de toplumun onayı ile belirlenecek olup, ölen imamın oğlu veya akrabası olacak şekilde bir hanedanlığın oluşmasına müsaade edilmeyecektir. Bu bağlamda Emeviler ve Abbasîlerle başlayıp diğer İslam devletlerinde de devam eden hanedanlıkların yönetimi şeklindeki saltanat yönetimi bir bid'at ve sapma olarak görülmüştür. Ancak bu, İbâdîlerin devlet kurma imkanı bulduklarında sadece imamet sistemini uyguladıkları anlamına gelmemektedir. Zira saltanata dönüşmüş veya baştan saltanatı benimsemiş İbâdî devletleri de olmuştur. Hatta uzun yıllar Umman'ın iç bölgelerinde imamet, kıyı şeridinde ise saltanat rejimi hâkim olmuş ve bu iki rejim arasında sık sık hakimiyet mücadeleleri yaşanmıştır. En nihayetinde mücadeleyi kıyı kesimindeki saltanat rejimi kazanmış, Sultan Kabus ülkenin birliğini kendi sultanlığı altında birleştirerek ülkenin adını da Umman Sultanlığı şeklinde tescillemiştir. Fakat İbâdîlikteki imamet öğretisi sultanlık için her zaman hortlayabilecek bir güvenlik tehdididir. Nitekim 2005'te imamet yönetimi kurmak üzere gizlice teşkilatmış bir yapı devlet tarafından tespit edilmiş ve bu yapı içerisindeki kişiler imamet kurma ithamı ile tutuklanıp uzun süreli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Bu kişilerin içerisinde Umman halkı gözünde yüksek dinî mertebelere sahip isimler, üniversite hocaları, âlimler hatta Umman müftü yardımcısı dahi yer almıştır. Ancak bu isimler bir süre sonra Sultan tarafından affedilmişlerdir. Bunu önleyebilmek amacıyla Sultan Kabus ileride değinilecek birtakım tedbirler almıştır.

İbâdîler geçmişte olduğu gibi günümüzde de kendileri üzerine yapışan Hâricîlik algısından kurtulmak istemektedirler. Aslında kendilerini dayandırdıkları Hz. Ali'den ayrılan Muhakkime-i Ûlâ grubu ilerleyen süreçte bazı mesele ve uygulamalarda kendi içerisinde ayrılığa düşmüş ve içerisinden birçok grup çıkmıştır. Bunlardan en bilineni gerçekleştirdiği bir takım tedhiş ve şiddet eylemleri ve katı, dışlayıcı söylemleri ile tanınan Ezârika'dır. İbâdîler ise Ezârika'ya birçok noktada muhalif olmuş, daha yumuşak ve orta yollu söylemleriyle farklılaşmıştır. Ancak gerek Sünni kaynaklarda gerekse diğer muhalif mezhep mensuplarının eserlerinde Muhakkime grubunun "meşru yöneticiye isyan edenler"

anlamında Hâricîler şeklinde nitelenmesi ve onların da çoğu zaman Ezârika ile eşleştirilerek olumsuz imaj ve yargılarla sunulması doğal olarak İbâdîleri de etkilemiştir. Esasen İbâdîler, Muhakkime içerisinde olup da ilerleyen süreçte farklılaşarak ayrışan başta Ezârika olmak üzere tüm grupları Hâricîler olarak isimlendirip kendilerini onlardan ayrı tutmaya gayret etmişler, ancak Hâricîlerin bir kolu olarak nitelenmeleri onların ılımlı duruşlarının görmezden gelinmesi ve dışlanmaları sonucunu doğurmuştur (Gömbeyaz, 2016, ss. 77-98). Bunun sonucu olarak bu durum, İslam dünyasının çoğunluğunu teşkil eden Sünniler ile ikinci sıradaki kitle konumundaki Şiilerden farklı bir mezhebî aidiyet olarak kimliklerinin keskinleşmesine, hem merkez coğrafya dışında varlıklarını sürdürmek hem de gerek Sünni gerekse de Şii tesir ve müdahalelerden korunmak için bulundukları bölgelerde ve hususen Umman'da içine kapalı bir toplum olarak hareket edip yayılmacı ve davetçi bir yapıya bürünmekten geri durmalarına sebep olmuştur.

Umman'ın Müslümanlık kadar eski olan İbâdîlik kimliği, bugün gerek kuzeyindeki Vehhabi kimlikli Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin gerekse de deniz komşusu Şii İran'ın ideolojik yayılma politikalarının dışında kalabilme, komşusu olduğu her iki tarafla da bir şekilde uzlaşmanın ve iyi geçinmenin yolunu bulabilme imkanını sunmuştur. Böylece Umman, bölgesinde gelişen olaylarda tarafsız kalma, herkesle iletişim içinde olabilme, kriz anlarında arabulucu bir rol üstlenebilme misyonunu benimseyip başarıyla sürdürebilmiştir.

Umman'da farklı mezheplerin de bulunması ve Bûsaîdî Hanedanı'nın devleti teokratik değil, modern bir devlet olarak tanımlaması İbâdîliğin bir baskı unsuru ve resmî güç olmasını engellemiştir. Farklı mezhep dağılımının hassasiyeti sebebiyle Sultan Kabus, özellikle mezhepçiliği ve mezhep merkezli her türlü oluşumu bir suç olarak görmüş, mezheplerüstü politikalar geliştirmeye, vatandaşları Ummanlılık gibi bir milli kimlik altında birleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda kendisi de bir İbâdî olan ve 1975'ten bu yana ülkenin baş müftüsü konumundaki Ahmed el-Halîlî, diğer mezhepleri de gözeten ve tümünü buluşturan fetva ve uygulamaları geliştirmeye gayret etmiştir.

Modern Umman'ın Siyasi Mimarı: Sultan Kâbûs

1940'ta Umman'ın Salalah şehrinde dünyaya gelen, annesi Umman'ın en büyük Sünni kabilelerinden birine, babası ise yaklaşık iki asırdır yönetimde olan İbadî mezhebine mensup Bûsaîdî kabilesinden olan Sultan Kâbûs, babasının iktidarı döneminde İngiltere'de bir müddet okumuş, daha sonra Kraliyet Askerî Akademisi'nde teğmen olarak görev yaptıktan sonra 1964 yılında memleketine geri dönmüştür. Babası döneminde Sovyetlerin de kışkırttığı meşhur Zufar Ayaklanması'nda babasıyla birlikte mücadele etmiştir. Babasının zayıflığı sebebiyle İngilizlerin de desteğiyle ona karşı kansız bir darbe gerçekleştirerek 1970'te işbaşına gelmiştir. Başa geldiğinde devletin neredeyse hiçbir memuru, siyasi ve resmî kurum ve bakanlıkları bulunmamaktaydı. Sultan Kâbûs daha sonra "Kutlu Hareket" olarak isimlendireceği devlet olma yolunda birtakım ciddi adımlar atmıştır. Öncelikle ülkede kökü uzun yıllar öncesine dayanan imamet – saltanat ayrımının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmış ve bu bağlamda sahil bölgesinde bulunan Maskat Sultanlığı ile iç bölgeleri ifade eden Umman'ı Umman Sultanlığı çatısı altında birleştirmiştir. Yeni bir bayrak belirlemiş, askerî birlikler ve resmî kurumlar kurmuş, çeşitli bakanlıklar tesis etmiştir. Bu bakanlıklara kabile dağılımını gözeterek farklı kabile ileri gelenlerinden atamalar yapmış ve bu sayede halk desteğini büyük oranda arkasına almıştır.

Sultan Kabus ülkenin iç kesimleri, kıyı kesimi ve Zufar bölgesi şeklindeki ideolojik ve kültürel bölünmüşlüğü ortadan kaldırıp mutlak otoritesini kurabilmek için ortak bir kimlik tanımlamasının geliştirilmesi gerektiğini görmüş, bu bağlamda İslam ve Ummanlılık şeklinde bir çatı kimlik oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda İslam, aslında sultanlığı başlarda en çok meşgul eden Zufar ayaklanmalarına karşı mücadelede sultanın öne çıkardığı bir kimliktir. Zira Zufar ayaklanması esasen Marksist bir ideolojiyi temsil etmektedir ve onlarla mücadele dinî aidiyeti olmayan ve dinî reddeden Marksizm ve Komünizme, yani ateizme karşı girişilen bir mücadeledir. Böylece onlara karşı bu mücadeleyi verenler, İslam ve vatan düşmanları ile mücadele etmektedir

(Açıkel, 2018, s. 37). Umman Sultanlığı bir din devleti değil de modern bir devlet olarak tanımlansa da Sultan Kabus, İslam'ı toplumun kimliğinin ayırt edici bir unsuru olarak görmekte, politikalarında İslamî öğelere referansta bulunmaya çalışmaktadır. Nitekim Umman Sultanlığı Anayasası'nın 2. maddesinde devletin dininin İslam, yasama yetkisinin de İslam Şeriatı olduğu belirtilmektedir. İslam kimliği Umman'ın geleneksel bağlarının devamını sağlayan temel bir unsur olmakla birlikte diğer din mensuplarına karşı bir baskı unsuru olarak kullanılmamaktadır. Öte yandan İslam kimliği İbâdîlik ile aynîleştirilen bir şey değil, İbâdîliği de içine alan bir üst kimliktir. O nedenle Kabus, söylemlerinde İslam'ı vurgulasa da İbâdîliği hususi olarak öne çıkarmamıştır (Açıkel, 2018, s. 36).

Sultan Kabus'un çatı kimliğin ana unsurlarından biri olarak sunduğu Ummanlılık, Umman vatandaşlığı veya Umman'ın toprak bütünlüğü homojen bir nüfusa sahip olmayan ve Hindistan, Pakistan gibi başka etnik grupların yaşadığı Umman'da herkesi buluşturacak bir kimliktir. Daha önemlisi Ummanlılık, ülkede geçmişten günümüze belirleyici ve yönlendirici fonksiyon icra etmiş kabileciliğin etkilerini azaltmaya da hizmet etmektedir. Kaynaklara göre yerleşimin dört bin yıl öncesine kadar dayandığı Umman'da başta Hınavî ve Gıfarî kabileleri olmak üzere farklı kabileler ve köklü aileler bulunmaktadır. Bu kabile ayrımları tarih boyunca iç savaşlara varan çatışmaları tetiklemiştir. Sultan Kabus'un tahta çıktığı günlerde de Umman'da kabilecilik hâlâ ağır bir şekilde hissedilmekteydi. Sultan Kabus ilk günlerinden itibaren bu olguyu dikkate almış ve devletteki kritik görevlere farklı kabilelerden insanlar getirerek onların gönüllerini kazanmıştır. Ayrıca ülkedeki mevcut kabilecilik sisteminin etkilerini azaltmak için çaba göstermiştir. Ülkede kabileciliğe dayalı bir karmaşanın çıkmasını engellemek için önlemler almış ve eğitim vb. yollar ile yeni yetişen nesillerde bu etkiyi azaltmayı hedeflemiştir. Başa geçtiğinde yaptığı ilk işlerden biri çeşitli sebeplerle yurtdışına göçmek zorunda kalan Ummanlıları ülkeye davet etmek ve genel af çıkarmak olmuştur. Sultan, ayrıca her yıl ülkesinin çeşitli yerlerine geziler düzenleyerek halkıyla buluşmaya önem

vermiştir. Bu durum halk üzerinde ciddi ve müspet bir etki bırakmış olup sultanın halkı tarafından sevilen bir lider olarak görülmesini sağlamıştır. O, bir nevi tüm kabilelerin üstünde yer alan tabiri caizse sultanlık "kabilesinin" reisi gibidir.

Sultan Kabus'un Umman'da kabilecilik olgusunun etkisinin azaltılmasında en büyük yardımcısı hiç şüphesiz Umman müftüsü Halîlî olmuştur. Nitekim Halîlî ülkede şehirlerin yanında kırsal kesimleri de dolaşarak bu konuda vaaz ve irşat faaliyetlerinde bulunmuş, ayrıca yaptığı program, ders halkaları vb. yerlerde bu konuyu sıklıkla vurgulamıştır. Günümüzde Umman'da kabilecilik olgusunun tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün olmamakla beraber etkisinin geçmişe nispetle azaldığını belirtmek mümkündür. Nesebin hayati önem taşıdığı bir Arap kültürüne sahip olan Umman'da kabileciliğin tamamen ortadan kalkmasını beklemek zaten vakıa ile pek uyumlu olmayacaktır.

Sultan Kabus, imamet devletinin ortadan kaldırılması ile oluşan dinî boşluğu Evkaf ve Din İşleri Bakanlığı kurarak doldurmaya çalışmış, başına da geçmişteki imamet devletinin söz sahibi ailelerinden Sâlimî ailesini getirmiştir. Böylece kendi sultanlığı için tehlike arz edebilecek ve imamet devleti iddiasıyla ortaya çıkabilecek kesimleri kendi yanına çekmek suretiyle başarılı bir hamlede bulunmuştur. Sultan Kabus tahta çıktığı ilk yıllarda Cebel-i Ahdar Savaşı sonrası ülkeyi terk ederek Suudi Arabistan'a yerleşen son İbâdî imamı Galip b. Ali'yi ülkeye davet ederek kendisine dinî bir paye vermeyi teklif etmiştir. Ancak İmam Galip bu teklifi kabul etmemiştir. Sultan Kabus'un bu akıllıca hamlesi özellikle imamet yanlısı halk nezdinde kendisine yönelik sempatinin artmasına vesile olmuştur.

Hem İbâdîlikteki imamet öğretisi hem de ülkenin kadim tarihindeki ve de yakın geçmişindeki imamet tecrübeleri ve bunların zihinlerdeki taze hatıraları sultanlığın sürekli akılda tutması gereken bir tehdit mesabesindedir. Bu bağlamda Sultan Kabus dinî kurumları ve dinî eğitimi devletin sıkı kontrolünde tutmaya ve İbâdîliğin belirleyici bir kimlik olmasına müsaade etmemeye özen gösteren politikalar takip

etmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için 1970 öncesindeki imamet-saltanat çekişmesindeki kötü durumların sorumluluğunu babası Said b. Teymur ile imamet rejiminin lideri İmam Galib'e yüklemiş, imamet rejimindeki kabileleri temize çıkararak kendi tarafına çekmeyi başarmıştır (Açıkel, 2018, s. 41).

İmamet-saltanat çekişmesi hem kabileler arası mücadeleleri ve düşmanlıkları körükleyen hem de yabancı devletlerin Umman'ın iç işlerine karışmalarına imkan tanıyan, ülkenin enerjisini sömüren bir mahiyeti haizdi. O nedenle bu çekişmenin sona erdirilmesi devletin bekası bakımından elzemdi. Yıllardır süren imamet-saltanat çekişmesinin halkı ciddi anlamda yorması, imamet fikrinin başta adil ve dindar bir imamın varlığı şeklindeki hedefinin zaten sultan tarafından karşılanıyor olması ve bu bağlamda Sultan Kabus'un halk nezdinde ciddi bir kredisinin bulunması, sultanla yakalanan istikrar ortamının ve ekonomik refahın sürdürülme arzusu, İbâdîliğin belirleyici ve toplumu üst-alt şeklinde kategorize edecek bir kimlik olmasına müsaade edilmemesi ve devletin sıkı kontrolü gibi etkenler, İbâdîlikteki imamet anlayışının etkisinin kaybettirilmesinde rol oynamıştır. Ancak İbâdîlikte imamet kurmanın vacip olması, baskı durumları için kitman imameti gibi alternatif uygulamaların var olması ve iç bölgelerde halen imamet dönemine yönelik bir özlemin bulunması bu tehlikenin tam olarak ortadan kalktığının söylenmesine imkan vermemektedir.

Sultan Kabus, eğitime ve şehirleşmeye önemli yatırımlarda bulunmuştur. Başa geldiğinde çok düşük seviyede olan okullaşmayı hızla yükseltmiştir. Eğitim aslında ülkenin ortak değerlerde buluşabilmesinin, kabile farklarının azaltılmasının ve devlet-millet bütünleşmesinin sağlanabilmesinin önemli bir anahtarı olarak görülmüştür. Bu bağlamda bir devlet üniversitesi ile otuz civarında müstakil fakülte açılmıştır. Aynı zamanda eğitim, çoğunlukla yabancı iş gücüne dayanan ekonominin yerel yetişmiş işgücüne dönüşmesini de sağlamanın bir yoludur. Sultan Kabus'un son yıllarında gündemde olan ve yeni sultan tarafından da devam ettirilen "Ummanlılaştırma" projesi kapsamında ülkede faaliyet gösteren her şirkete belli oranda Ummanlı

çalıştırma şartı getirilmiştir. Bu proje Ummanlı gençlere istihdam sağlama amacının yanında iş gücünde yabancılara bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir.

Sultan Kabus, tahta çıktığı günden itibaren ülkedeki herkesin sultanı olduğunu hissettirmeye çalışmış ve buna yönelik politikalar takip etmiştir. Mezhepler arası hoşgörüye katkı bağlamında yaptığı en etkili faaliyet ise eğitim sistemini bu doğrultuda düzenlemiş olmasıdır. Nitekim Umman'da okullarda tek bir mezhep öğretilmemekte, onun yerine her mezhebe yönelik bilgiler verilmektedir. Bir mezhebi kötüleyici bilgi vermek ise yasaklanmıştır. Bu durum sadece eğitim kurumları ile sınırlı değildir. Bilakis toplumun herhangi bir kesiminde mezhepsel yahut dinî fitne çıkartmaya yönelik faaliyetler üç yıldan on yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılmaktadır.

Ülkedeki din eğitimi de bir mezhebin tekelinde değildir. Ülkede ilkokuldan başlayıp orta okulda devam eden dinî derslerde tek bir mezhep esas alınmamakta ve dinî hükümler mezhepler arası karşılaştırma yöntemi ile öğrencilere aktarılmaktadır. Direkt olarak Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı'na bağlı olan Şer'î İlimler Fakültesi'nde de durum farklı değildir. Burada öğrencilere mezhep seçimine yönelik herhangi bir baskı yapılmamaktadır. Nitekim bu fakültede okuyan ancak İbâdiyye mezhebine mensup olmayan öğrenciler de bulunmaktadır. Her ne kadar atanan müftüler, Evkaf bakanları ve bu kurumlarda çalışan üst düzey yöneticiler daima İbâdîlerden olsa da mezhepsel farklılıklar vurgulanmamaya çalışılmaktadır. dinî alanlarda atanacak üst düzey isimlerin İbâdî olmasına özen gösterilmekte ancak bu durum diğer alanlara tesir etmemektedir. Nitekim farklı üst düzey görevlere uzmanlık alanlarına göre atamalar yapılmakta ve burada mezhep faktörü dikkate alınmamaktadır.

Sultan Kabus konunun hassasiyetinin farkında olarak dinî eğitimi devlet kontrolünde ve yakın takip altında tutmaya çalışmıştır. Eğitim bakanlığı içerisinde İslami eğitim ve kurumları ile ilgilenen özel bir birim bulunmaktadır. Böylece Kabus dinî kurumları yönetimin bir erki haline getirmiştir (Açıkel, 2018, s. 39). Din adamları devlet çarkının

içerisine alınmış, böylece bir nevi evcilleştirilmiş ve Umman'a özgü bir İslam ve İbâdîlik anlayışı oluşturulmuştur. Bu nedenle Umman'ın Kuzey Afrika'daki diğer İbadî topluluklarıyla ilişkileri zayıf kalmıştır (Açıkel, 2018, s. 41).

Umman siyasi sistem anlamında meşruti monarşi ile yönetilen bir ülkedir. Sultan dokunulmaz olup mutlak bir hakimiyete sahiptir. Sultan Kabus başa geldiğinde amcası Tarık'ı başbakan olarak atamış, ancak bir yıl sonra amcasının istifasının ardından bu görevi de ölene kadar kendisi deruhte etmiştir. Yani Sultan Kabus hem devletin hem de hükümetin başı olmuştur. Yine o, aynı zamanda ülkenin genelkurmay başkanıdır. Bakanlar kuruluna başkanlık etmekte, ayrıca kritik konumdaki dışişleri, milli savunma ve ekonomik bakanlıklarını kendi elinde tutmaktadır (Açıkel, 2018, s. 73). Ülke 1996'ya kadar resmî bir anayasa olmaksızın yönetilmiştir. Sultan, ilerleyen süreç içerisinde biri üyelerini sultanın atadığı, diğeri ise halkın oyları ile gelen iki meclis tesis etmiş, özellikle kadınların gerek mecliste gerekse de sosyal hayatta aktif konumda olması yönünde adımlar atmıştır. "Körfez ülkeleri arasında kadın hakları bakımından en gelişmiş ve ileride olan ülkedir" (Cengiz, 2017, s. 91). Meclis seçimlerinde kadın vekillerin sayısının az olması durumunda Sultan, bizzat müdahale ederek kadın vekil sayısının çoğaltılmasını sağlamıştır.

Sultan Kabus'un iktidarı süresince izlediği dış politika da dikkat çekicidir. Babası zamanında Umman fazlasıyla içine kapanık bir ülke idi. Maskat'ta İngiltere ve Hindistan konsoloslukları dışında başka ülke temsilciliği bulunmamaktaydı (Açıkel, 2018, s. 27). Kabus ülkeyi bu içe kapanıklıktan kurtarmak istiyordu ve bu uğurda pek çok önemli adım atarak ülkesini herkesin dostu bir ülke haline getirdi. Böylece tüm ülkelerle barış içinde ilişkiler sürdürme, önemli çatışma durumlarında taraf olmama ve tüm taraflarla diyalog içerisinde kalma stratejisini benimsemiştir. Bu bağlamda İsrail'i tanıyan ilk Arap ülkesi olması hasebiyle Mısır ile ilişkilerini kesen diğer Arap ülkelerinin aksine ilişkisini kesmemiş, 1979'daki İslam Devrimi sonrasında bile İran ile ilişkilerini sıcak tutmuş, hatta darbe sonrası İran'ı ilk ziyaret eden Arap lider

olmuş, İran'a uygulanan ambargolara katılmamıştır. Yemen'de Hûsîlere karşı girişilen Suudî Arabistan öncülüğündeki Kararlılık Fırtınası harekatına katılmayan tek Arap ülkesi olmuş, üstelik Yemen halkına insani yardımda bulunmaya çalışmıştır. Sınır komşusu olması dolayısıyla Yemen'den Umman'a bir sağlık koridoru açılmasını sağlamış, savaştan etkilenenlerin gerekli durumlarda Umman'a gelerek tedavi olmasının önünü açmıştır. Yine Katar'a karşı körfez ülkelerinin uyguladığı ablukaya da katılmamıştır. Kısacası Sultan Kabus bölgedeki her ülke ile güçlü ve sıcak ilişkiler kurmaya özen göstermiş, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda da taraf olmamayı, hatta arabulucu ve uzlaştırmacı bir pozisyonu üstlenmeye çalışmıştır. Bu misyonu sebebiyle 1998'de BM'nin "Yılın Barış Adamı" unvanını kazanmıştır.

Sultan Kabus'un iç siyasette uyguladığı başarılı politikalarından biri de "dinî hoşgörü (*müsamaha*)" söylemidir. Ülkede Hinduizm, Hristiyanlık gibi farklı din mensupları ile İbâdîlik, Sünnilik, Şiilik şeklinde mezhep çeşitliliğinin bulunması bu söylemi güvenlik açısından lüzumlu kılmaktadır. Bu kapsamda Sultan Kabus yönetiminde ve 1996'da yürürlüğe giren anayasada din ve mezhep çeşitliliğini koruma altına alarak dinî aidiyetler üzerinden ayrımcılığa gidilmesini resmen yasaklanmıştır. Bu bağlamda dinî hoşgörü ülkenin resmî bir söylemi haline getirilmiştir. Umman'da etnik veya dinî kimlikli bir oluşuma gitmek, sivil toplum teşkilatı kurmak, tartışmak suç kabul edilmektedir. Dinî veya siyasi parti kurmak diğer mezhepleri kötülemek ve mezhepçilik yapmak kanunen yasaktır. Mezhepler ülkede konuşulan ve tartışılan konu olarak gündemde tutulmamaktadır (Cengiz, 2017, s. 147). Hatta provokasyona yol açmaması için ülkedeki farklı mezhep mensuplarının yüzdesi ile alakalı bir çalışma bile yapılmamıştır. Camiler Sünni ve İbâdîler tarafından ortak olarak kullanılmaktadır. Cami imamları ise bölgedeki nüfus yoğunluğuna göre atanmaktadır. Yüzde bir iki arası nüfus yoğunluğuna sahip olan Şiiler ise cami konusunda müstakil bir tavır takınmakta ve genelde kendi camilerinde ibadet etmektedir. Mezhepçiliği etkisiz kılmak için İslam dinî ve İslam ümmeti söylemleri öne çıkarılmaktadır. Ülkenin belirgin mezhebî kimliği olan İbâdîliğin aslında bu hoşgörüye sahip

olduğu ve "İslam'ın en hoşgörülü yorumu" olduğu şeklinde değerlendirmelerin varlığı da göze çarpmaktadır. Esasen asırlar boyunca genel olarak Sünnilik ve Şiilik'e nazaran azınlık durumunda bulunma, liman kentleri sayesinde denizcilikle meşgul olma gibi durumların İbâdîleri böyle bir tavra ittiği doğruysa da dinî hoşgörü söyleminin Umman Sultanlığı'nın çağdaş bir politikası olduğu göz ardı edilmemelidir. İbâdîliğin baskın ve belirleyici bir kimlik olmasının önüne geçen dinî hoşgörü söylemi aynı zamanda İbâdîliğin imamet anlayışı ile kabaca mezheptaşları dost edinip diğer mezhep mensuplarından uzaklaşma şeklinde tanımlanabilecek "velâyet-berâet" öğretisini etkisizleştirdiği gibi yabancı işgücüne dayanan ekonomiyi de ayakta tutmaktadır. Umman'ın dinî hoşgörü politikası halka da yansımıştır. Örneğin Cezayir gibi İbâdîlerin azınlık konumunda bulunduğu ülkelerde İbâdîler farklı mezhep mensupları ile evliliğe sıcak bakmaz iken Umman'da bir İbâdî'nin bir Sünni hatta bir Şii ile evlilik yaptığı örneklere rastlamak mümkündür (Söylemez, 2015, s. 197). Tabi bu durum aynı zamanda İbâdîlerin kendilerini ülkede hangi konumda gördükleriyle yakından alakalıdır. Nitekim Cezayir'de azınlık durumunda olan İbâdîler sadece mezhebî bir saikle değil toplum içinde eriyip kaybolmamak adına da başkaları ile evlenmekten geri durmaktadır. Umman gibi İbâdîliğin hâkim renk olduğu bir ülkede ise böyle bir tehlike bulunmadığı için rahatça diğer mezhepler ile evlilik yapılabilmektedir.

Umman, İbâdîliği resmî mezhep olarak benimsememekle ve dinî hoşgörü söylemiyle farklı mezhep mensupları arasında bir çekişme ve çatışma ortamının oluşmamasına çalışmakla birlikte İbâdîliğin dünyaya tanıtılmasını da kendisine resmî bir misyon olarak belirlemiştir. Bunu yaparken ise İbâdîliği Hâricîlerin günümüze ulaşan kolu olarak değil İslam'ın en ılımlı mezhebi olarak tanımlamaktadır. İbâdîliğe yönelik çalışma ve araştırmaların artması için dünyanın birçok yerinde sempozyum ve konferanslar düzenlemektedir. Bunların yanında uzun yıllar boyunca başkent Maskat'ta fıkıh sempozyumları düzenleyerek buraya farklı mezhep ve ülkelerden âlimler davet etmişler, bu sempozyumlar vasıtasıyla kendilerine yönelik antipatiyi kırmayı hedeflemişlerdir. Özellikle

Suudi Arabistan'ın meşhur müftüsü İbn Baz'ın İbâdîlerin arkasında namaz kılmanın caiz olmadığı yönündeki fetvası akabinde bu faaliyetlere hız verilmiş ve bütün mezheplerden âlimler Umman'a davet edilerek mesele çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Umman, bunun yanı sıra Sultan Kabus döneminde İbâdî kitaplarını kültürel miras olarak görmüş ve bunların tahkik edilerek gün yüzüne çıkartılmasını sağlamış ve bu kitapların birçoğunu bakanlıklar vasıtasıyla bastırmıştır. Bu kitapların bir kısmı bakanlıkların internet siteleri üzerinden erişime açmıştır. Dünyanın neresinden olursa olsun İbâdîlik çalışan kimselerin talep etmesi durumunda İbâdî klasiklerinin kendilerine gönderimi sağlanmıştır. ilmî çalışmalar yapan kütüphane, merkez ve üniversite gibi yerlere bu eserlerin önemlileri seçilerek ücretsiz olarak ulaştırılmıştır. Ayrıca bu kitapların farklı dillere tercümesi için devlet destekli projeler yürütülmüş ve tercüme edilen kitaplar o ülkelerdeki ilmî merkezlere dağıtılmıştır. Örneğin son zamanlarda Türkçeye tercüme edilen İbâdî eserler başta konu ile ilgili araştırmacılar olmak üzere üniversite kütüphaneleri, İlahiyat fakülteleri kütüphaneleri, İSAM ve KURAMER gibi araştırma merkezleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na ihtisas merkezi gibi kurumlara gönderilmiştir. Bütün bu çabalar için Umman'ın bu mezhepsel farklılığını kendisine bir tanıtım aracı yaptığı, aynı zamanda İbâdîliğe yönelik bulunduğu düşünülen ön yargıları yıkma amacı taşıdığı söylenebilir.

Umman, Arap Baharı'nı diğer Arap ülkelerine nazaran daha hafif atlatmıştır. 2011 yılının ocak ve şubat aylarında gerçekleşen gösterilerin temel hedefi hanedanlığın ve yönetimin değişmesi değil, birtakım ekonomik sıkıntıların çözülmesi, ekonomik hak talepleri ve bazı yolsuzlukların giderilmesi şeklinde olmuştur. Diğer Arap ülkelerindeki gibi liderin gitmesi veya rejimin değişmesi şeklinde bir talepten ziyade Ummanlılar maaşların iyileştirilmesi, önemli bir problem olan işsizlik oranlarının düşürülmesi için yeni iş imkanlarının oluşturulması, zenginleşme ve yolsuzluklarla gündeme gelen bazı bakanların değişmesi, şura meclisine daha fazla yetki verilmesi şeklinde taleplerde bulunmuşlardır. Sultan'ın gösterileri şiddetle bastırma gibi bir yola girmemesi, talepleri alıp gereğini yapma vaadinde bulunması tansiyonu

düşüren bir etki olmuştur. Sultan Kabus ayrıca bu süreçte başta Halîlî olmak üzere ilim adamlarından destek istemiş ve onların telkinleri halkın yatışmasını büyük oranda kolaylaştırmıştır. Sultan Kabus bunun yanında gösterilerin devam etmemesi için hızlıca harekete geçmiş, ismi zikredilen bazı üst düzey bürokratları görevden almış, halkın isteği üzerine faizsiz İslami bankaların kurulması talimatı vermiş ve gençlere iş imkanı sağlamak için devlette çok sayıda kadro açılmasını sağlamıştır. İsteklerinin büyük oranda yerine getirildiğini gören halk da gösterileri daha fazla uzatmamıştır.

Sultan Kabus'un 2020'deki vefatına kadar süren 50 yıllık saltanatında Umman, bir kabile devletinden çıkıp modern bir devlet olma yolunda ciddi mesafe katetmiş, içerisindeki farklı mezhebî ve dinî yapıların özgürce yaşamalarına imkan verilerek "Körfezin Barış Vahası" haline gelmiştir. Bu durumun bugün de devam ettirilmesi yönünde bir irade mevcuttur.

Sultan Kabus'un kendisinden sonra yerine geçecek bir oğlu veya bir kardeşi bulunmadığı için yeni sultanın kim olacağı merak konusu olmuştur. Bu bağlamda daha önce 1996'da ilan edilen anayasada sultanın nasıl belirleneceğine dair bir usul belirlenmişti. Buna göre belirtildiği şekliyle sultanın vefatı sonrası sultan ailesine bir kişi üzerinde uzlaşmaları için üç gün süre verilecek, bu uzlaşı gerçekleşmeyince sultanın yazılı vasiyeti açılacaktı. Hanedan ailesi kaos ve kargaşa yol açmaması için üç günlük süreyi kullanmadan vasiyeti açmış ve bu vasiyet gereği sultanın amcası Tarık'ın oğlu Heysem yeni sultan olarak belirlenmiştir.

Sultan Heysem, 1955 Maskat doğumlu olup ilk tahsilini Umman'da yapmış, liseyi Lübnan'da okumuş, daha sonra İngiltere'ye gidip Oxford Üniversitesi'nde yüksek tahsilini tamamlamıştır. Sultan Kabus'un yakın mesai arkadaşlarından olup 18 yıl boyunca Milli Miras ve Kültür Bakanlığı görevini yürütmüştür. Sultan Kabus'un hem içerideki hem de dışarıdaki uygulamalarının devam ettiricisi olmaya çalışan Heysem, yeni sultanın belirlenmesi aşamasının daha sıkıntısız geçmesi adına tahta çıkışından bir yıl sonra anayasada yenilikler yapmış ve veliaht sistemini getirmiştir. Buna binaen kendisinden sonra tahta geçmek üzere halen de Kültür, Spor ve Gençlik Bakanlığı görevini yürüten büyük oğlu Ziyazen

b. Heysem'i veliaht tayin etmiştir. Sultan Heysem'in Türkiye açısından çarpıcı olan özelliği babaannesinin Türk olmasıdır. Bu sebeple babası Tarık b. Teymur 1920'de İstanbul'da dünyaya gelmiş, liseyi İngiliz Erkek Lisesi'nde (Kabataş Lisesi) bitirmiş, daha sonra da Almanya'ya gitmiştir. 1962'de eğitim almaları için çocuklarını Türkiye'ye göndermiştir. Böylece Sultan Heysem de çocukluğunda bir müddet İstanbul'da bulunmuştur. Sultan Heysem'in geçen üç yıllık süreçte Umman'ın dışarıda tarafsızlık ve arabulucuk politikasını, içeride de dinî hoşgörü söylemini devam ettirdiği görülmekte ve devam ettireceği de anlaşılmaktadır.

Modern Umman'ın Dinî Mimarı: Ahmed b. Hamed el-Halîlî

Aslen Ummanlı olan Ahmed b. Hamed el-Halîlî, babasının onun doğumundan yirmi yıl önce göç ettiği Zengibar'da 1942 yılında dünyaya geldi. Zengibar bu dönemde Umman'dan bağımsız olmakla birlikte Umman'daki Bûsaîdî Hanedanı ve aynı aileden gelen sultanlar tarafından yönetilmekteydi. Halîlî'nin soyu Umman'ın hicri beşinci asırdaki İbâdî imamlarından Halil b. Şâzân'a dayanmakta olup bu nedenle Halîlî şeklinde anılmaktadır.

İlk eğitimini anne babasından alan Halîlî henüz dokuz yaşında hafızlığını tamamladı. Ailesinin maddi durumu sebebiyle okula gidemedi. Onlu yaşlarda ilim halkalarına katılmaya başladı. Bu halkalarda nahiv, fıkıh, akaid gibi ilimlerde dersler aldı. Bu dönemde onun üzerinde etkili olan isimlerden birisi de Ebû İshak Ettafeyyiş olmuştur. 1964 yılında Zengibar'da gerçekleşen darbe sonrası Halîlî'nin ailesi ülkeye terk ederek Umman'a dönmek zorunda kalmıştır. Asli vatanına döndükten sonra Umman'ın ilim ehlinden istifade etmiş, özellikle de halefi olacağı hocası İbrahim b. Saîd el-Abrî'den on yıldan fazla ders almıştır.

Zengibar'dan geldikten sonra Behla vilayetinin ileri gelenleri tarafından çocuklarına ders vermesi istenen Halîlî, kısa bir süre sonra içişleri bakanının isteği üzerine Maskat'ta bir mescitte ders vermeye başlamıştır. Burada on yıla yakın bir süre kaldıktan sonra Din İşleri

Bakanlığı'na din işlerinden sorumlu müdür olarak atanmış, 1975 yılında hocası İbrahim el-Abrî'nin vefatı üzerine "Umman genel müftüsü" olarak tayin edilmiştir. Halîlî'nin ayrıca ülke içinde ve dışında üstlendiği farklı görevler bulunmaktadır (Şeybanî, 2002, ss. 13-22). Umman'a yerleştikten sonra dünyanın doğusundan batısına onlarca ülke gezmiştir. Bu geziler esnasında gördüğü yerler ve karşılaştığı insanlar onun ufkunu genişletmiştir. Bu durumun özellikle mezhep taassubu ve İslam ümmetinin durumunu anlama konusunda Halîlî üzerinde olumlu etkileri bulunduğunu söylemek mümkündür.

Halîlî, halihazırda, 1975 yılında hocasından devraldığı Umman genel müftülüğü görevini deruhte etmektedir. Umman içerisindeki en yüksek dinî makama sahip olan Halîlî'nin etkisi Umman ile sınırlı değildir. Nitekim o, dünyanın diğer bölgelerinde (Cezayir, Tunus, Libya, Zengibar vb.) yaşayan İbâdîler için de en yüksek dinî otorite olarak kabul edilmektedir. İbâdîler herhangi bir mesele hakkında -özellikle de güncel meselelerde- fetva ararken ilk olarak Halîlî'nin bu konuda ne dediğine bakmaktadır.

Sultan Kabus'un yakın çalışma arkadaşlarından olan Halîlî Umman'ın yaşadığı reformda büyük pay sahibi isimlerden birisidir. Özellikle ülke içerisinde bulunan kabile taassubu, mezhepçilik ya da yanlış inanışlar gibi durumların ülkenin vahdeti lehine çözülmesinde önemli katkıları bulunmaktadır. Halîlî'nin ülke için bu kadar çabalamış olması ve halkın onu bu kadar benimsemiş olması ona bir nevi dokunulmazlık zırhı kazandırmıştır. Halîlî bu sayede ülkede yanlış olarak gördüğü uygulamaları açıkça eleştirebilmekte ve bundan dolayı bir sıkıntıya düşmemektedir. Bu durumun oluşmasında Sultan Kabus'un yakın arkadaşlarından olmasının yanında halk nezdindeki itibarı önemli rol oynamıştır. Çünkü Umman halkı için Halîlî kırmızı çizgilerden birisidir. Örneğin 2005 yılında ülkede birçok âlim İbâdî imameti kurma ithamı ile yakalanmış ve haklarında idama varan cezalar verilmiştir. Sonradan Sultan Kabus'un affetmesi ile çözülen bu olayda dahi Halîlî'ye dokunulmamıştır. Halîlî'nin bu konumu onun ülkede bir yaptırım gücü olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim Halîlî ülkede

bazı mekanlarda satımı yapılan içkileri ya da faizli bankaları sert bir dille eleştirmekte ancak bunlar yaptırıma dönüşmemektedir.

Halîlî ayrıca çok yönlü bir âlimdir. Umman'ın müftüsü olması hasebiyle birçok fetva kitabı olan Halîlî'nin, İbâdîlerin diğer mezheplerden ayrıştığı konular başta olmak üzere itikadi konular hakkında kaleme aldığı kitaplar bulunmaktadır. On ciltten fazla yekunu olan itikadi kitaplarının yanında üç ciltlik bir de tefsiri bulunmaktadır. Bunların yanında âlim ve fakihlere yönelik biyografik eserleri ve Arap dili ile alakalı kaleme aldığı kitapları mevcuttur.

Halîlî, sadece kitaplarda kalan konular ile ilgilenen bir âlim değil bilakis toplumu ve dünyayı yakından takip eden ve güncel meseleler hakkında çalışmalar yapan bir âlimdir. Örneğin Halîlî'nin ateizm üzerine yazdığı hacimli bir kitabı bulunmaktadır. Bunun yanında Korona virüs ile ilgili müstakil çalışması, ümmetin nereye gittiğine yönelik eserleri, Umman halkının birliğini koruması için yapılması gerekenleri belirttiği eserleri bulunmaktadır. Kadınlar ile alakalı konular ile özel olarak ilgilenen Halîlî'nin bu bağlamda çeşitli eserleri mevcuttur. Bunun yanında sosyal medyayı aktif olarak kullanan Halîlî, Müslümanların yaşadığı olayları buradan yorumlamaktadır. Örneğin Ayasofya'nın cami olarak açılmasını kutlarken İsrail'in Filistin'e yönelik saldırılarını şiddetle kınamakta, dünya genelinde propagandası hızla yayılan eşcinselliğe karşı açıkça tavır almakta ve Katar'ın dünya kupasında LGBT temalı eşyaları statlara almama kararını tebrik etmektedir. Sosyal medyada Arapça dilini kullanmakla birlikte önemli konular hakkındaki yazılarını İngilizce, Türkçe, Rusça, Urduca, İspanyolca gibi dillere çevirerek yayınlamaktadır. Ayrıca Halîlî'nin kitapları Arapça yazılmış olmakla birlikte başta İngilizce ve Türkçe olmak üzere birçok farklı dile tercüme edilmektedir. Bunların devlet desteğiyle yapılması tercümelerin daha hızlı yapılması ve daha çok bölgeye ulaşmasını sağlamaktadır.

Umman müftüsü olan Halîlî kendisini sadece İbâdîlerin müftüsü olarak konumlandırmamış, bilakis ülkede diğer unsurlara da hitap etmeye çalışmıştır. Bu çaba karşılıksız kalmamış ve Halîlî ülke halkının

hemen her kesimi tarafından sevilen, saygı duyulan ve sözüne itibar edilen bir konuma yerleşmiştir.

Umman'da mezhepler arası hoşgörünün oluşmasında birden çok unsur etkili olmuştur. Bu hoşgörü ortamının oluşmasında Müftü Halîlî ve Sultan Kabus'un çabalarının büyük payı vardır. Nitekim ikisi de göreve geldiği andan itibaren ülkede mezheplerin bir arada barış içinde yaşaması için çabalamış ve söylemleriyle bu sürece katkıda bulunmuştur. Sultan Kabus'un vefatı sonrasında, yeni sultan döneminde de Halilî görevine devam etmektedir.

Dönüşen İbâdîlik

İbâdîlerin tarih boyunca merkez İslamî coğrafyalara nispeten uzak bölgelerde yaşamaları ümmetin geri kalanından soyutlanmalarına yol açmıştır. Farklı mezhebî aidiyetleri de bu durumu daha da artırmıştır. Bu meselenin tarihi kökleri bulunmaktadır. Nitekim İbâdîler, Emeviler döneminde mezhebin doğuş yeri olan Basra'da ağır takibat ve baskılara maruz kalmışlar, çareyi hilafet merkezine nispeten uzak Umman ve Kuzey Afrika gibi bölgelere hicret etmekte bulmuşlardır. Özellikle İbâdîliğin merkez üssü haline gelen Umman'ın deniz, dağlar ve çöller gibi doğal coğrafik engeller vasıtasıyla diğer İslam ülkelerinden ayrışması İslam dünyasında zaten "öteki" olarak görülen İbâdîlerin bir nevi bu topraklarda unutulmasına yol açmıştır. Bu ayrışmanın doğal bir neticesi olarak İbâdîlik ile diğer mezhepler arasında ciddi etkileşimler yaşanmamıştır. İslam'ın küreselleşmesinin arttığı günümüzde bu durumun aşılmaya başlandığı gerek İbâdîliğin diğer mezheplere yönelik gerekse de diğer mezheplerin İbâdîliğe yönelik bir araştırma faaliyetine girdiği görülmektedir. Bu araştırma faaliyetleri neticesinde taraflar arasında bir yumuşama gerçekleştiği ve bir etkileşimin başladığını söylemek mümkündür. Bu durum aslında İbâdîlerin arzu ettikleri bir meseledir. Nitekim onlar tarih boyunca kendilerinin muhalif fırak kitaplarındaki yargılar üzerinden mahkûm edildiklerinden ve İbâdîliğin kendi kaynakları üzerinden değerlendirilmediğinden yakınmakta idiler. Yukarıda bahsettiğimiz İbâdî klasiklerinin farklı dillere tercüme edilmesi ve

gerek Arapça aslının gerek bu tercümelerin o ülkelerde belirli merkezlere gönderilmesi, bu arzularının bir neticesidir. Bu faaliyetlerinin olumlu sonuçlarını almaya başladıklarını söylemek de yanlış olmayacaktır.

İbâdîlerin diğer mezheplere yönelik açılım gerçekleştirmesi yeni bir olgu gibi dursa da bu meselenin yirminci yüzyılın başlarında başladığını söylemek mümkündür. On dokuzuncu asrın sonları ve yirminci yüz yılın başlarına damgasını vuran iki büyük İbâdî âlim bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Ummanlı büyük âlim, ülkedeki son imamet rejiminin kurucusu Nureddin es-Sâlimî (ö. 1914), diğeri ise İbâdîliğin Batı dünyasındaki en tanınır isimlerinden ve Kuzey Afrika İbâdîliğinin sembol isimlerinden Cezayirli âlim Muhammed b. Yusuf Ettafeyyiş'tir (ö. 1914). Bu iki âlimin biyografisine baktığımızda onların hac yolculuğunun hayatlarında büyük etkiler bıraktıklarını görmek mümkündür. Ummanlı İbâdîlere göre diğer mezhepler ile daha çok iletişim halinde olan Ettafeyyiş, iki kez gittiği hacda Müslümanların meseleleri ile alakadar olmuş, diğer mezheplerden âlimler ile görüşmüş ve tanışmıştır. Ayrıca İbâdî kaynaklar onun farklı bölgelere ilmî seyahatler yapmasa da kitap temini konusunda hevesli olduğunu ve farklı beldelerden getirdiği kitaplardan oluşan zengin bir kütüphanesi olduğunu yazmaktadır. Kuzey Afrika İbâdîlerine göre daha izole bir durumda olan Umman'dan gelen Sâlimî için ise hac yeni kapı ve ufuklar açmıştır. Nitekim o hac için geldiği Hicaz bölgesinde diğer mezhep âlimleri ile karşılaşmış ve onlarla ilmî münazaralar yapmıştır. Diğer mezhep görüşlerini daha iyi bilmesi gerektiğinin farkında olan Sâlimî vatanına dönerken yanına diğer mezheplere ait bir deve yükü kitap almıştır. Ülkesine döndükten sonra, Sâlimî bu kitapları uzun uzun mütalaa etmiş ve buradan edindiği birikimi, sonraki süreçte yazdığı kitaplara yansıtmıştır. Sâlimî'nin hac dönüşü yazdığı *Meâricü'l-Âmâl* isimli fıkıh eserinde diğer mezhep ulemasının görüşlerine yer vermesi bu yolculuk ve getirdiği kitapların onun üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Bu iki âlim ile diğer mezheplere yönelik katı tutum yumuşama sürecine girmiş, Umman'ın 1970 yılında yaşadığı reform ile birlikte ülkenin dışarıya açılma projesi bu olguyu pekiştirmiştir.

Umman'ın İbâdîlere yönelik olumsuz algıyı kırmak için gerek ülkede gerek dünyada yaptığı çeşitli sempozyum, konferans, öğrenci değişim programı, araştırmacıların desteklenmesi ve klasiklerin tercümesi gibi faaliyetler İbâdîlerin lehine sonuç vermiştir.

Mezheplerin birbirine yönelik olumlu yaklaşımların arkasında modern dönemde yaşanan mezhep aleyhtarı düşünce akımlarının etkisinin olduğu da yadsınamaz. Modernleşme hareketleri ile birlikte İslam dünyasının geri kalmasının faturası içtihat kapısının kapanması gibi iddialar üzerinden mezheplere fatura edilmiş, bu durum ise İslam dünyasında mezhep etkinliğinin azalmasına yol açmıştır. Aynı şekilde başta Osmanlı olmak üzere sonrasında kurulan birçok İslam ülkesinde kanunlaştırma faaliyetleri esnasında diğer mezheplerin görüş ve içtihatlarından faydalanılması mezhep taassubunu zayıflatmış ve diğer mezheplere yönelik daha müsamahakar bir tavrın takınılmasını sağlamıştır. İbâdîlik de bu tavırdan nasibini almış ve Ezher'de İslam'ın yedinci mezhebi olarak kabul edilerek fetva verilirken bu mezhebin dikkate alınabileceğine karar verilmiştir. İslam dünyasının İbâdîliğe karşı bu ilgisi karşılıksız kalmamış, İbâdîlik de bir yumuşama sürecine girmiştir. İbâdîliğin resmî devlet politikası olarak kendisini "İslam'ın en ılımlı mezhebi" olarak dünyaya tanıtması ise bu yumuşuma sürecini artırdığı gibi bu sürecin İbâdîlik üzerinde ne derece etkili olduğunu göstermesi açısından önemli bir gösterge vazifesi görmüştür.

Umman'ın modern dönüşümünün İbâdîlik'in dönüşümündeki tesirinin görüldüğü en önemli alanlardan biri dinî eğitimdir. Zira İbâdîlerde tarih boyunca hoca odaklı eğitim faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Bazı imam ve sultanların destekleriyle medrese benzeri kurumlar kurulsa da bunlar kurumsal medrese şeklinde değil yine hoca merkezli olarak faaliyet göstermiştir. 1970 Reformu öncesinde ülkede birkaç ilkokul olduğu, üniversite gibi kurumların esamesinin dahi okunmadığı göz önüne alındığında eğitim faaliyetlerinin gayri resmî yollar ile yürütüldüğü izahtan vareste bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim ülkede gerek imametin gerek sultanlığın hâkim olduğu bölgelerde birçok farklı halkanın olduğu ve bu halkalardan yetişen âlimler olduğu bilinmektedir.

Sultan Kabus'un başa gelmesi ile birlikte ülkede her alanda olduğu gibi eğitim alanında da ciddi bir reform gerçekleştirilmiştir. Ülkede ilk ve orta okulların yaygınlaştırılmasının yanında kurulan Sultan Kabus Üniversitesi uluslararası düzeyde tanınır hale getirilmeye çalışılmış ve bunda büyük oranda başarılı olunmuştur. Bunun dışında ülkenin farklı bölgelerinde muhtelif alanlarda birçok müstakil fakülte kurulmuş ve eğitim vermeye başlamıştır. Ancak ülkedeki resmî okul ve üniversitelerdeki bu ciddi artış geleneksel eğitim modelini ortadan kaldırmamıştır. Bilakis birçok öğrenci geleneksel ve modern eğitimi birlikte alarak bu ikisini mezcetmeye çalışmıştır. Ülkede müftü Halîlî'ye yakın bir konumda bulunan ancak genelde devlet görevi almaktan kaçınan Hamûd es-Savvâfî'nin durumu buna örnek olarak verilebilir. Uzun yıllar kendi halkası olan Savvâfî, bu halkasında şu an ülkenin üst düzey kısımlarında olan birçok öğrenci yetiştirmiş ve yetiştirmeye devam etmektedir. O, öğrencilerinin sadece kendi halkasıyla yetinmesini talep etmemektedir. Bunu fırsat bilen öğrenciler de bir yandan fakültelerde ders görürken bir yandan halka derslerini takip etmektedir. Özellikle Şer'î İlimler Fakültesi'nde okuyan öğrenciler bu tip halkalardan istifade etmeye özen göstermektedir. Bu halkalarda üst seviyede olan öğrencilerin alt seviye öğrencilere ders vermesi onların gelişmelerine katkı sağlamaktadır. Savvâfî'nin ders halkası büyüklüğünde olmasa da irili ufaklı onlarca halkanın ve bunların yanında düzenli mescid derslerine devam eden büyük bir kitlenin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu halkalar âlimler, üniversite hocaları, cami imamları hatta mahkeme hâkimleri tarafından dahi kurulabilmektedir. Mescid derslerine katılım genelde halk kitleleri tarafından olurken ilim halkalarına katılım öğrenci ağırlıklı olmaktadır. Ülkede özellikle yaz aylarında bu alanda bir hareketlenme olmakta ve sadece yazın katılabilecek öğrencilere yönelik yaz kampları düzenlenmektedir. Her yaz düzenlenen bu kamplar öğrencilerin halkalara aidiyetini korumaktadır. Ülkede bu şekilde okul, üniversite, halka ve mescit derslerinin birbirine paralel olarak devam ediyor oluşu Umman'da resmî ve modern eğitim yanında geleneksel eğitimin devam ettiğini ve halk tarafından teveccüh gördüğünü göstermektedir. Mescitlerde geniş katılımlı dersler yapanlardan biri de Müftü Halîlî olmuştur. Nitekim o, uzun yıllar başkentteki Sultan Kabus

Camii'nde tefsir dersleri yapmış, sonrasında bu dersler *Cevâhirü't-Tefsir* ismi ile kitaplaşarak üç cilt halinde basılmıştır.

İbâdîliğin azınlıkta olduğu Kuzey Afrika'da Umman'daki durumun aksine İbâdîlik, resmî medrese ve okullarda öğretilmemekte olup bölgede asırlardır İbâdîlerin kimliklerini korumaları ve sürdürebilmelerinin imkanını sunan bir nevi sivil yönetim teşkilatı mahiyetindeki Azzâbe meclislerinin koordinesinde ancak sivil bir faaliyet olarak öğrenebilmektedirler (Benras, 2022/1, s. 20). Bu da Umman'da hem Azzabe gibi bir organizasyonun varlığını gereksiz kılmakta hem de iki bölgedeki İbâdîler arasında zaman zaman yaklaşım ve uygulama farklılıklarının bulunmasına yol açabilmektedir. Zira Kuzey Afrika'da İbâdîler varlıklarını en azından siyaseten "takiye" yapmak suretiyle sürdürebilmektedirler (Benras, 2022/2, s. 524).

Sonuç

İslam dünyasında farklı mezhebî kimliği ve uzak coğrafi konumu ile diğer İslam ülkelerinden ayrışan Umman modern döneme kadar bu iki faktörün de etkisiyle içe kapanık bir politika takip etmiştir. Sultan Kabus'ın 1970 yılında başa geçmesiyle çehresi değişen ülke, hızlı bir modernleşme ve uluslararası camiaya açılma süreci geçirmiştir. Bu metinde de incelediğimiz üzere bu sürecin en önemli mimarı hiç şüphesiz döneme damgasını vuran Sultan Kabus olmuştur. Onun yanında ise bu sürece dinî ve kültürel açılardan şekil veren Umman genel müftüsü Halîlî yer almıştır. Biri siyasal ve toplumsal, diğeri ise dinî ve kültürel yönden bu sürecin en iyi şekilde tamamlanması için çaba göstererek yetmişli yıllardaki ilkel ülkeden bugünün modern Umman'ını çıkartmayı başarmışlardır.

Sultan Kabus'un modernleşme sürecindeki en önemli avantajı ülkeye henüz girmeye başlayan petrodolar olmuştur. Nitekim Kabus'un hemen öncesinde Umman topraklarında keşfedilen petrol onun döneminde tam olarak ihraç edilmeye başlanmış ve bunun geliri ülke kalkınmasına harcanmıştır. Aynı zamanda bu refahın halka yansıması, halkın da bu reform hareketine destek olması sonucunu doğurmuştur. Maddi yanı olmayan bir kalkınmanın bu derece etkili olmayacağı aşikardır.

Sultan Kabus ve Halîlî, ülkenin bu reform sürecinde halkın uzun süredir yaşanan çekişme ve çatışmalardan bıkmış ve zarar görmüş olmasını kendi lehlerine kullanarak onlara istikrarlı bir yaşam vadetmişler ve bunda büyük oranda başarılı olmuşlardır. Halkın uzun yıllardan beri imamet-rejim savaşları ve iç savaşlardan bunalmış olması Sultan Kabus ve ekibini bir umut olarak görmelerini ve onlara güvenmelerini sağlamıştır. Tabii bu güven kendiliğinden gerçekleşmemiş, Sultan Kabus ve Halîlî seleflerinin aksine kendilerini makamlarına kapatmamış ve sık sık halkın arasına karışarak onlardan biri olduklarını halka hissettirmişlerdir. Bu bağlamda Sultan Kabus her yıl ülkenin her vilayetini dolaşmayı adet edinmiş ve gittiği yerlerde halka yönelik açık oturumlar yaparak halkın sorunlarına çözümler aramıştır. Halîlî ise irşad faaliyetleri kapsamında en ücra köylere kadar giderek halk ile kaynaşmıştır. Halk da kendilerine yönelik bu ilgiyi karşılıksız bırakmamıştır.

Bu reformun en önemli özelliklerinden biri de birçok farklı rengin barındığı ülkede hoşgörü ortamının sağlanmış olmasıdır. Gerek dinsel gerek mezhepsel hoşgörü ortamının sağlanmasında önceki sayfalarda zikredildiği üzere Sultan Kabus ve Halîlî'nin yadsınamaz rolleri bulunmaktadır. Nitekim onlar gerek eğitim gerek kanun gerek irşad yoluyla bu ortamın oluşmasına ciddi katkılar sağlamışlardır.

Ayrıca Umman'ın ayırt edici diğer bir özelliği bu hoşgörü ortamını sadece kendi vatandaşları üzerinde değil bilakis uluslararası arenada da kullanmış olmasıdır. Sıfır sorun politikası takip eden Umman, dünyada yaşanan savaş ve çekişmelere katılmayarak tarafsızlığını korumuş ve bu sayede herkesle iyi ilişkiler kurabilmeyi başarmıştır. Elli yıl öncesinde neredeyse İngiltere dışında hiçbir ülke ile dış teması bulunmayan bir ülkenin bugün bölgedeki bütün devletler ile barışçıl ve başarılı ilişkiler geliştirebilmesi takdire şayan bir durumdur.

Bu reformun başarıya ulaşmasındaki diğer büyük etken Umman halkının bazı kavramlar etrafında bütünleşmiş olmasıdır. Sultan Kabus ve Halîlî akıllıca politikalar takip ederek ülkede İbâdî kimliği yerine Müslüman kimliğini ön plana çıkartmışlar, kendileri İbâdî olmalarına rağmen bunu diğer unsurlar üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmamışlardır. Benzer

bir durumu "Ummanlı" üst şemsiye üzerinden yapmışlar ve ülkede farklı din ve mezheplere mensup bütün insanları kucaklayacak bu kavramı kullanarak vatandaşların ülkeye aidiyetlerini güçlendirmişlerdir. Ancak İbâdîliğin derinlikli ve kapsamlı imamet teorisi ile ülkenin tarihindeki uzun süreli imamet tecrübelerinin, ileride bir istikrarsızlık ortamı ve ekonomide kötüye doğru gidiş ihtimalinde kazanımların kaybedilmesine ve ülkeyi uzun dönemler yoran çekişme ve çatışmaların tekrar gün yüzüne çıkmasına yol açabilme potansiyeli taşıdığı akılda tutulmalıdır.

Kaynakça

Açıkel, G. (2018). *Umman'da sosyoekonomik değişim: Sultan Kâbus dönemi (1970-2017)*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi.

Akarçeşme, R. (2018). *Tarihi süreç içerisinde Umman ve Türkiye ile ekonomik ilişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi.

Ateş, O. (2007). *Günümüz Umman ibadiyyesi*. (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi.

Bahadır, İ. (2021). *Günümüz Umman İbadiliğinde dinî tolerans söylemi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi.

Benras, M. (2022). İbâdîlikte sivil yönetim teşkilatı: Azzâbe. *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Dergisi 2*(2), 272-295.

Benras, M. (2022). İbadiyye mezhebi ve gizlilik düşüncesi (Takıyye). *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9*(2), 511-529.

Bilge, M. L. (2012). Uman. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 42, ss. 140-144). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Cengiz, H. (2017). *Umman: Sultan Kâbus döneminde mezhepler arası bir arada yaşama örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

el-Hitab, S. H. (2014). *Saltana ve sultan, Ümme ve Kaid, Kâbus b. Saîd* (1. Baskı). Saltanatu Uman, Daru'l Arube, Amman/Ürdün.

en-Nizâmu'l-Esâsî. (1996). Umman Anayasası.

es-Siyâbî, S. H. (2001). *Umân abre't-tarih* (5. Baskı), Umman: Umman Milli Miras ve Kültür Bakanlığı.

et-Tânî, A. M. (2008). *Târihu'l-Umân es-siyâsî*, Mektebetü'r-Rabîân, 1. Baskı

Fığlalı, E. R. (1999). İbâziyye, *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 19, ss. 256-261). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gabbâş, H. A. G. (1998). *Umân, ed-demokratiyye'l-İslamiyye tekalidü'l-imame ve't-tarihü's-siyasiyyü'l-hadis*, Dâru'l Cedîd, 1. Baskı.

Göksün, A. F. (2021). *İbâdî fıkhının tarihsel gelişimi (Umman Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi), 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul.

Göksün, A. F. (2022). *Umman sultanlığı: Körfez'in barış vahası* (Sy 156). İstanbul: İNSAMER.

Gömbeyaz, K. (2016). Hâricîlerin günümüzdeki devamı İbâdîler mi, Selefîler mi? metodik bir tartışma, *e-makâlât, Mezhep Araştırmaları Dergisi, 9*(1), 77-98.

Halifât, İ. M. (1978). *Neş'etü'l-hareketi'l-ibâdiyye,* Amman/Ürdün: Daru'ş Şa'b Matbaası.

Katz, M. N. (2005). Assessing the political stability of Oman. *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, 85.

Landen, R. G. (1994). *Uman münzü 1856 Mesiran ve Masıran,* (M.E. Abdullah, Çev., 5. Baskı). Vizâratü't-Türâsi'l-Kavmi ve's-Sekâfe Saltanatu Uman.

Muhammed b. Abdullah b. Hamed el-Hârisî (Haz. ve Çev.). (2007). *Mevsuatu Uman el-vesâikü's-sırriyye*. Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye.

Ministry of Justice and Legal Affairs, Laws, https://www.mjla.gov.om/legislation/laws/index.aspx adresinden erişildi.

Muammer, A. H. (2004). *el-İbâdiyye beyne'l-fırakı'l-İslamiyye ınde kitabi'l-makalâti fi'l-kadîmi ve'l-hadîs* (5. Baskı). Londra: Daru'l-Hikme.

Muammer, A. H. (2008). *el-İbâdiyye fi mevkebi't-tarih* (3. Baskı). Seeb, Umman Sultanlığı: Mektebetü'd-Damiri.

Nâmî, A. H. (2012). *Dirâsât ani'l-ibâdiyye* (2. Baskı). Tunus: Daru'l Garbi'l İslami.

National Centre for Statistics. Sultanate of Oman, Total Population, https://data.gov.om/ adresinden erişildi.

Oman Info Sultanate of Oman. https://www.omaninfo.om/oman adresinden erişildi.

Sallâbî, A. M. (2019). *el-İbâdiyye, Medrese İslamiyye Baide ani'l-Havârîc*, 1. Baskı.

Söylemez, M. M. (2015). Mahfuzât: Umân Sultanlığı ve Umân ibâdîleri üzerine. *İslâmî İlimler Dergisi* 10(1), 187-204.

Söylemez, M. M. (2016). *Mahfuzat 2-ibâdî bölgeler*, 1.baskı, İstanbul: Mana Yayınları.

Şehdad, İ. M. İ. (1989). *es-Sıra'üd-dâhilî fi Umân hılâle'l-karnı'l-ışrîn, 1913-1975*, 1.Baskı, Doha/Katar: Daru'l Evzai.

Şeybânî, S. M. H. (2015). *Dâiyetü'l-kelimeti't-tayyibe es-sîretü'l-ilmiyye li'ş-şeyhi'l-allame Ahmed b. Hamed b. Süleyman el-Halîlî*, 1. baskı, Maskat/Umman Sultanlığı: Zâkiratu Uman.

Tarihu Uman Abre'z-Zaman. (2020). Mektebetü müstaşar celalletü's-sultan li'ş-şuuni's-sekafiyye, Saltanatu Uman.

Telci, İ. N. ve Ayverdi, R. (2020). Sultan Kâbus'un mirası ve Umman siyasetinde yeni dönem. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*.

Uman (2018). Vizâratü'l-İ'lam Saltanatu Uman.

Uman (2019). Vizâratü'l-İ'lam Saltanatu Uman.

Umman'da İslam ve yasal sistem, http://www.islam-in-oman.com/tr/ibadiyye/guenuemuezde-islam.html adresinden erişildi.

Yavuz, H. (1985). XVI. asır İslam dünyasında Osmanlı Portekiz mücadelesinin sebepleri, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 49-77.

Yenigün, M. C. (2020). *Umman rönesansı 1970-2020*. Sy 110). Ankara: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)